

гл. ас. д-р АНТОН МАРИНОВ
АКАДЕМИЯ НА МВР, СОФИЯ

**ПРОБЛЕМИ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА ПОД ВЛИЯНИЕ НА СВЕТОВНАТА
ИКОНОМИЧЕСКА КРИЗА В ПЕРИОДА 2009 - 2010 ГОДИНА**

**BULGARIAN ECONOMY: PROBLEMS UNDER GLOBAL ECONOMIC CRISIS IMPACT
IN 2009 - 2010**

Chief Assistant Prof. Dr. ANTON MARINOV,
ACADEMY OF THE MINISTRY OF THE INTERIOR, SOFIA

Abstract: The purpose of this paper is to analyze the Bulgarian economic policy for the 2009-2010 period as well as the preparation of actions that would lead to its improvement to maintain a steady national economy in times of global economic crisis.

Bulgarian economy entered a recession period without any feasible midterm prospects of revival. Demand contraction lead to company bankruptcies on the one hand, which created high unemployment rate on the other, and it is going to cause even higher drop in demand.

The radically changed economic situation commands a new approach to the budget spending section, meaning that fiscal spending should be allocated to internal demand stimulation and aiding the economy's structural adjustment.

Based on analysis and good practices around the world some alternatives are being offered to the current policy and new steps to improve the business environment for companies as well as the country's financial affairs and resolving Bulgarian economic issues during the crisis.

The following methods have been used for the completion of this scientific paper: accumulation, processing and data analysis; system approach; observation; statistical methods reflecting distribution, structure, and dynamics of the processes and events subject to the present research effort; systematic and comparative analysis, etc.

Key words: Bulgarian economy, economic policy, economic actions, economic stability, global economic crisis.

Въведение

2009-та беше посрещната с еуфория, че България ще се окаже единствената незасегната от кризата страна, то настъпването на 2010 беше отбелязано предпазливо и с доста опасения за предстоящите събития. А те всъщност гравитират около кризата, последствията от нея, действията за преодоляването ѝ и какво ще се случи с бизнеса, като най-засегнат от нея.

В началото на 2009 година се обсъждаха различните варианти за развитие на рецесията (V-, L- и W-образна)¹, то в края на годината вече се излагат конкретни аргументи в полза на

W-образната прогноза². Признаците на оживление се дължат на правителствените програми за стимулиране на икономиката, а реален подем няма да настъпи докато не намалее безработицата и респективно не се увеличи производството. България е в още по-неблагоприятна позиция, тъй като забавеното влошаване тук се бърка с признаци на подобрене и предизвиква неоправдан оптимизъм в тази ситуация. България е в рискована ситуация от гледна точка на ефекти от кризата поради няколко причини: дефицита по текущата сметка, фиксирания валутен курс и инфлацията. Реалното ѝ възстановяване

¹ Възможните сценарии за развитие на страната ни в кризата са направени от Deutsche Welle в периода септември 2009 - януари 2010 г.

² Мнението е на двама водещи икономисти - Нуриел Рубини и Мохамед ел Ериан. Тяхната прогноза е именно за двойна рецесия.

ще е следствие от възстановителните процеси в еврозоната, а те все още са някъде в бъдещето. Икономическият растеж в еврозоната ще бъде по-слаб от очакваното¹, което ще принуди Европейската централна банка (ЕЦБ) да задържи ниски лихвите, но рискът от разпадане на 16-членния блок е малък. През 2010 година в еврозоната икономистите очакват среден растеж от 1% спрямо, а за 2011 година прогнозата е за растеж от 1,5%.

България има тежък бюджетен проблем, вижда се как кризата се задълбочава всеки изминал ден. Фискалният резерв в края на февруари 2010 г. е намалял до 6,33 млрд. лева². Икономическата криза ще продължи да оказва натиск върху бюджета и няма да отшуми скоро. Рецесията в България ще продължи и през останалата част на 2010 г. Очаква се допълнителен спад на вътрешното търсене, като обратната реакция на инвестиционния бум и намаляване на потреблението поради намаляване на заетостта. Безработицата в страната през 2010 г. се очаква да достигне до 20 процента.

Към влошаването на цялата ситуация като се добави и намаляването на чуждестранните инвестиции и силно спадналият износ, България заедно с Румъния се очаква да се възстановят най-бавното от всички страни в Югоизточна Европа поради голямата си зависимост от износа и липсващите възможности да го увеличи и то в условия на валутен борд, докато

¹ По данни на Ройтерс (Reuters). Тя е международна [информационна агенция](#), която предлага както общи, така и специализирани финансови новини.

² По данни на Министерството на финансите, <http://www.minfin.bg/>. Фискалният резерв през месец юли 2009 г. е бил в размер на 7.7 млрд. лв. За периода август 2009 г. - февруари 2010 г. фискалният резерв е намалял с 1.37 млрд. лв.. Анализът на съпоставима база за аналогичен период от седем месеца за периода август 2008 г. - февруари 2009 г. показва, че фискалният резерв е намалял с рекордните 3.2 млрд. лв.

валутите на съседните страни поевтиняват.

Анализ на Българската икономика

Класическия модел на рецесията в България се изразява в продължителен спад на продажбите плюс забавените плащания към фирмата водят до сериозни проблеми с посрещането на собствените си разходи, включително и дължимите суми към доставчиците. Те пък от своя страна бавят своите плащания и порочния кръг се затваря. Никой не отрича дълга си, но плащането му се отлага за неясен момент в бъдещето. Поради намалелите приходи се започва съкращаване на персонал, които свива потреблението си поради липсата на доходи, което пък води до нов спад на пазара и още повече намалява приходите на фирмите.

Реалният ръст на БВП³ е (- 4%) (или 32,8 млрд. евро за 2009 г. в сравнение с 34,1 млрд. евро през 2008 г.) - първото свиване на икономиката за последните 11 години. През 2009-та се наблюдава сериозно свиване на пазара, като се очаква тази тенденция да се задълбочи през настоящата година: индивидуалното потребление е намаляло с 7,9%, а износът на стоки и услуги - с 12,3%. Българската икономика влезе в рецесия без средносрочни изгледи за възстановяване. Свиването на търсенето доведе до фалити на фирми, което предизвиква голяма безработица. Увеличаващата се безработица е причина за още по-голямо свиване на пазара и нови фалити на фирмите. Въпреки недобрите показатели до момента за БВП през 2010 г.

се очаква реалният ръст на БВП за България ще се повиши с 0.2 % на годишна база⁴.

³ Данните са взети от сайта на Министерството на икономика, енергетиката и туризма към септември 2009 г., <http://www.mi.government.bg/>.

⁴ По данни на Международния валутен фонд, <http://www.imf.org/external/country/bgr>.

С 15% е паднал вносът за първите два месеца на 2010 година спрямо същия период на 2009 г.¹ През януари и февруари в хазната са влезли 12,7% по-малко пари от акцизи, мита и ДДС от внос, или 133,5 млн. лв. спрямо същия период на миналата година. Най-значително е намалението на приходите от мита - 53%. От началото на годината са събрани 575,4 млн. лв. от акцизи, което е с 92 млн. лв. по-малко в сравнение със същия период на 2009 г. Намаленият внос на тютюневи изделия води до спад от 15,6% на приходите по това перо, или близо 60 млн. лв. по-малко. При горивата постъпленията от акцизи са с 10,9% по-малко, или 27,7 млн. лв., като основен принос за това имат „Лукойл Нефтохим“ и „Лукойл България“. Около 36 млн. лв. са приходите от ДДС от внос на „Лукойл“ към момента, което е два пъти по-малко. Причината е извършван планов ремонт. От началото на годината акцизите от газьоли намаляват с 50,5 млн. лв. Повишение има с 6,2% е регистрирано при акциза върху високоалкохолните напитки. Негативно върху приходите за първите два месеца на годината се отразява и възстановяването на акциз за 35 млн. лв. за унищожени цигари, както и 39 млн. лв. на селскостопански производители. Намаленият приходи от ДДС при внос се дължат основно на спадналия внос на чугун, желязо и стомана, както и на машини и апарати. Най-значим е спадът при вноса на автомобили - почти наполовина.

Данните за намаленият внос е резултат на икономическата обстановка в страната и намаленото производство.

Бюджетният дефицит за 2009 година е 3,7% от БВП, при максимално ограничение в ЕС - 3%. Към 01.04.2010 г. дефицита в бюджета е в размер на 1,5 млрд. лева - 2,3 % от БВП. Недостига в бюджета се дължи на по-ниски от очакваните приходи и на липсата на

¹ По данни на Министерство на финансите към 07.03.2010 г., <http://www.minfin.bg/>

строг контрол върху разходите. Влошаването на приходната част е следствие от негативното въздействие на световния икономически спад.

Прогнозите за дефицитът по текущата сметка за 2010 г. са, че ще се свие от 9,4% от БВП през 2009 г.² до 5,5% от БВП през 2010 г., а инфлацията се очаква да остане умерена на нивото от около 2.2%³.

Осигурителната тежест за 2010 година е пълен парадокс като икономическа политика по време на криза. Задължителните осигуровки⁴ се вдигат като абсолютна сума, въпреки процентното (относителното) им намаляване. Самоосигуряващите се лица - свободни професии, еднолични търговци, съдружници, както и земеделските производители ще плащат повече за задължително осигуряване през 2010 г..

Въпреки че осигуряването за фонд „Пенсии“ намаля с обещаните 2 процента, на практика държавата ще събира доста повече от работещите. Причината е в промяната на минималния осигурителен праг от 260 на 420 лева. Това означава, че ако през миналата година едноличните търговци, свободните професии и т.н са плащали по 46.80 лева месечно (18 процента), сега, при намалената ставка 16%, ще броят по 67.20 лева (плюс 20.40 лева). Ако сумираме увеличението от здравните и пенсионни осигуровки, то можем да обобщим, че месечният разход за самоосигуряващите за 2010 г. се увеличава с 33.20 лева. При земеделските производители, вноската е била 11.70 лв. и става 38.40 лв. (плюс

² По данни на Министерството на финансите, <http://www.minfin.bg/>.

³ По данни на Националния статистически институт. Средногодишната инфлация за периода февруари 2009 - януари 2010 г. спрямо периода февруари 2008 - януари 2009 г. е 2.2%, http://www.nsi.bg/EPDOCS/Cpi0110pr_p.pdf.

⁴ Кодекс за социално осигуряване, Закон за здравно осигуряване, Закон за бюджета за Държавното обществено осигуряване, актуализирани към 01.01.2010 г.

26.70 лева). При тях сумираните отчисления за здравни и пенсионни осигуровки са 57.60 лв. (плюс 40.70 лева).

Промени има и при работещите по трудови правоотношения, тъй като там са увеличени минималните прагове средно с 4.85 процента.

Трайно безработните, които не ползват никакви обезщетения, трябва да внасят за здравни осигуровки по 16.80 лева месечно (8 процента върху 210 лева). Увеличението е от 10.40 лева на 16.80 лева (плюс 6.40 лева).

От началото на годината се увеличи регресивният срок за здравно осигуряване от 15 на 36 месеца. При пропуски до 3 години назад в здравни осигуровки, трябва да се внесат за има лицето право на здравно обслужване.

В момента се наблюдава сблъсък на две социално-икономически школи в Европа. Българската, оглавявана от Бойко Борисов като ръководител на държавата в качеството си на крупен работодател, издига революционната идея да се отменят излишните отпуски на трудещите се, щом идват в повече на работодателите им и Брюкселската школа начело с комисаря по индустрията Антонио, която е на другия полюс - тя настоява да се провъзгласи ваканцията като основно човешко право. Като член на ЕС България пое задължения Хартата на основните права, която е неделима част от Лисабонския договор. В него е записано, че всеки работник има право на платен годишен отпуск.

Равнището на безработица през февруари 2010 г. е 10,26% или с 0,36 процента по-високо от януари¹. Безработните продължават да са предимно от сектора на услугите и от индустрията. По-малко са новорегистрираните безработни от аграрния сектор. Равнището на безработица продължава да е по-ниско от средното за страната в 7 области

¹ По данни на Агенцията на заетостта, <http://www.az.government.bg/>.

София-град - 3,47%, Габрово - 7,26%, Бургас - 7,35%, Варна - 8,39%, Стара Загора - 8,18%, Пловдив - 9,02% и Перник - 9,29%. Прогноза на Българската стопанска камара за безработица в края на 2010 г. е за около 20%.

Мрачната прогноза за безработицата се материализира чрез процента на фалитите на фирмите. По официални данни в страната ни те са едва 0,9% за 2009 г., но ако прибавим и „изчезналите“ (неработещи, без дейност) фирми в България процента им достига 17 при 276715 нефинансови предприятия по данни на НСИ².

В подкрепа на прогнозата за високия размер безработица като добавим и резултатите от анкетно проучване на Световната банка³ националната ирационалност е впечатляващата: почти 50% от българските фирми вярват, че търсенето ще се подобри, като в същото време 17% от тях предвиждат още съкращения на персонал?! Според изследването на Световната банка 70% от анкетираните източноевропейски фирми са оценили спада в търсенето като най-сериозния проблем пред дейността им, то в България 80% от анкетираните смятат, че най-големия проблем са финансовите им задължения, с които не могат да се справят. От една страна това са собствените им вземания, които не успяват да съберат, а от друга невъзможността да покрият задълженията си.

Ако обобщим - пазарът се свива, печалбите намаляват, разходите подлежат на оптимизиране. Ситуацията изглежда ясна, но липсва най-важния фактор - дълговете, включително увеличаващия се дял на междуфирмената задължнялост и ръста на лошите кредити.

² Интернет страница на Националния статистически институт, <http://www.nsi.bg/otrasal.php?otr=62&a1=964&a2=1072&a3=1104#cont>

³ Интернет страница на Световната банка, <http://www.worldbank.bg/>

Брутния външен дълг на България към месец февруари 2010 г. е 37,011 млрд. евро¹, от който 4,240 млрд. евро е публично гарантиран, а 32,770 млрд. евро е частно негарантиран. Държавногарантирания дълг на България през март 2009 е бил 4,7536 млрд. евро, което потвърждава тенденцията от последните години за намаляването му, за разлика от частно негарантирания външен дълг който нараства - 95% от БВП. Към февруари 2010 г., делът на държавногарантирания дълг спрямо БВП възлиза на 12.3%. В състава на този индикатор делът на външния държавен дълг е 8.6%, а на вътрешния държавен дълг - 3.7% от БВП. В структурата на държавногарантирания дълг в края на периода, вътрешните задължения заемат дял от 30.2 %, а външните - 69.8%.

Въпреки стабилните държавни финанси, огромният дълг на частния сектор застрашава финансовата стабилност на страната.

Голяма част от външния дълг на България идва от банковата система. През миналата година задълженията на банките достигнаха 8,4 млрд. евро, около 1/4 от БВП. Банковата система на България е огромна в сравнение с нивото на доходите. България, която е с население от 7,6 млн. души, има 30 банки, 85% от които са филиали на чуждестранни финансови институции.

Ако чуждестранните банки спрат да финансират своите филиали в България банковата система на България ще изпадне в криза.

Главното предизвикателство пред банковата система на България ще бъде абсорбирането на нарастващите необслужвани заеми. По официални данни лошите заеми в края на 2008 г. са 3,2%, а прогнозата за края на 2009 г

между 8% и 9%². Двете цифри, обаче, не са реално сравними тъй като в началото на годината БНБ промени методологията си за изчисляване на лоши кредити - в тази категория вече попадат заеми с над 180 дни просрочие вместо над 90 дни.

През 2008 г. фирмените кредити съставляваха около 20% от кредитния портфейл на отпуснатите кредити, докато към края на 2009 г. те вече са нараснали 2,5 пъти (около 50%), или в абсолютни цифри те са между 90 и 100 млрд. лв.

Най-голям проблем на националната икономика си остава междуфирмената задлъжнялост. През 2007 г. тя възлиза на 122 млрд. лв., през 2008 - на 160 млрд. лв., а към края на 2009 е за около 200 млрд. лв., т.е. на 1 лев БВП през 2004 г. са се падали 1,42 лв. дълг, през 2008 г. е 2,40 лв., а през 2009 г. - 3,08³ лв.

Цифрите са повече от стряскащи - 200 млрд. междуфирмена задлъжнялост, като сред основните генератори на задлъжнялост е бюджетът. Стартиралата инициатива на правителството за ускорено разплащане на 2 млрд. просрочени задължения на държавата към бизнеса ще предизвика мултипликационен ефект и ще елиминира между 15 и 20 млрд. от междуфирмените дългове/задължения. Този ефект се обяснява с „мултипликатора на Кейнс“, а именно че единица направен разход (погасено задължение) води до ръст на съвкупния доход, по-голям от единица, т.е. намаляване на общата задлъжнялост с повече от единица.

Вероятно част от тази сума ще се върне отново в хазната заради данъчни задължения и задължителни осигуровки.

Макар и плахо, банковите и небанкови финансови институции отново започнаха от началото на 2010 г. да кредитират. Единният кредитен регистър, към когото

¹ По данни на БНБ, <http://www.bnb.bg>.

² По данни от сайта на Българска народна банка, <http://www.bnb.bg/>.

³ Данните и изчисленията са на база информация от Българска стопанска камара.

подават данни и ползват информация всички банки и небанкови институции определено ще подобри платежната дисциплина на длъжниците, но вероятно ще изиграе и ролята на спирачка при кандидатстване за нови заеми. В началото на 2010 година стартира и Debtnet - мрежата, в която компании-кредитори подават информация за нередовните си длъжници. Системата предоставя информация за неплатени и просрочени междуфирмени задължения и е разработена с основната цел да помогне на фирмите-кредитори за вземане на адекватни решения при взаимоотношенията си с техните партньори.

Освен проблемите, породени от икономическата криза, посочени по-горе, основен проблем в управлението на компаниите през изминалата година е липсата на мотивация в персонала. Това измества дори недостига на квалифицирани кадри и отсъствието по здравословни причини на служители от работа, които са сред постоянните проблеми за бизнеса. Това е следствие на факта, че през последната година предлаганите от фирмите бонуси са намалели. Повечето бонуси, които са свързани с общото представяне на фирмите, най-често са отпаднали, понеже повечето фирми имат проблеми с продажбите и събираемостта на задълженията си. Има редица фирми, които през 2009 г. на хартия имат високи обороти, продали са много, но не могат да си съберат парите и така нямат възможност да изплащат никакви бонуси. Така служителите акумулират огорчение и обида и единственото, което ги задържа на работното им място е увеличаващата се безработица и дължимите вноски по собствените им кредити. След като кризата отmine и трудовият пазар се стабилизира вероятно ще има мащабно преселение на служители от компания в компания в рамките на различните сектори на икономиката. Иронията е, че свободните места, които ще заемат ще се окажат

свободни по същите причини, поради които новонаетите са напуснали предишните си компании.

От направения анализ на националната икономика в периода 2009-2010 дотук се забелязва, че след [резкия спад на производството](#) през миналата година вече има плахи признаци за стабилизиране. Основание ни дават данните за платежния баланс, който показват, че възстановяването е започнало, водено от [нарастване на износа](#) и материалните запаси. Положителна роля за бъдещото възстановяване на икономиката на страната има по-ниско равнище на държавен дълг и добро състояние публичните финанси в сравнение с много други държави от еврозоната.

За момента ниската инфлация спомага за запазване на реалните доходи, но от друга страна свитото потребление показва, че домакинствата все още не са склонни да потребяват поради несигурност в бъдещето и намаляване на заетостта, а свитото потребление води до намаляване на постъпленията в бюджета.

Основното предизвикателство за възстановяването на икономиката ще дойде от пазара на труда, където се очаква увеличаване на безработицата до края на годината.

Най-сериозният риск за българската икономика през 2010 година остава кризата на дълговете, чиято кулминация се очаква да настъпи в средата на 2010 г., като това би могло да доведе до дестабилизация на цялата финансова система.

Като слаби моменти при възстановяване на икономиката се очертават голямата задължнялост на частния сектор, по-бавната динамика на приспособяване на нашата икономика, както и продължаващото ребалансиране на външните пазари.

Възстановяването на икономиката продължава с темпове, съпоставими с тези в другите нововъзникващи европейски пазари темпове.

Мерки

В резултат на направения по-горе анализ за състоянието на българската икономика и извеждане на проблемите ѝ за периода 2009-2010 година предлагам няколко възможни решения (мерки) за справяне с проблемите ѝ по време на криза.

Свиването на търсенето ще доведе до оптимизация на разходите, включително и за персонала. По време на икономическа криза традиционно се препоръчва намеса на държавата за активизиране на националната икономика. Възможно решение е увеличаване на държавните разходи за финансиране на инфраструктурни проекти или за дейности, генериращи работни места и заетост. Относно конкретните мерки в това направление трябва да има непрекъснато наблюдение на действащите мерки и своевременно коригиране на база резултати с акцент подпомагане на реалният сектор с цел стимулиране производителността, съживяване на икономиката и повишаване на заетостта и доходите на хората. В условия на криза, всички ние трябва да осъзнаем, че се налагат фискални ограничения за стабилизиране на бюджета, които макар и с временен характер ще доведат до търсения позитивен ефект. Универсално лекарство, разбира се няма.

Гаранцията за успешна икономическа политика на страната ни по време на икономическа криза се заключава в ревизия на състоянието на държавата на база на която да се изработи стратегия и програма за управление или да се коригира действаща чрез промяна на някои от действащите мерки или създаване на нови адекватни на реалната икономическа ситуация. Стратегия би била успешна, ако в нея се акцентира на:

Административната реформа, от която се очаква по-евтино и по-ефективно управление, изразходващо по-рационално средствата на данъкоплатеца. Държавната

администрация и органите по управление са безкрайно раздути и не съответстват на реалната ситуация в държавата. За успешно провеждане на административната реформа трябва да се направи анализ на централната и местната администрация, както и броя на народните представители като функции, численост и ефективност и при възможност редуцирането им и изтеглянето на част от дейността им извън столицата. Населението на България към края на 2009 г. е 7 563 710 души¹ с тенденция към намаляване.

Съкращенията в администрацията вероятно ще доведат до закриване на цели неработещи ведомства. Механично не може във всички ведомства да се правят съкращения, а задължително след оценка на ефективността на всяко работно място, но е факт, че администрацията страхотно се е увеличила през последните години. Трябва да се приключи с модела на дублиране на скъпи работни места в публичния сектор и партийни назначения на държавни длъжности, а да се назначават експерти с доказани качества и опит само при необходимост. За да е успешна реформата, първата вълна на съкращения на работещите в публични сектор трябва да засегне онези, които имат нарушения в работата, а втората вълна от съкращения трябва да е сред онези, които не са вършили нищо през последните години.

Много пари също изтичат от държавния бюджет за псевдонаука, без никакво приложение. По различни програми се получават огромни суми. Невероятно трудно е, когато проверяващите не са специалисти, да разберат дали свършеното въобще отговаря на темата и какво е приложението ѝ в реалната икономика.

Второто направление на промените трябва да бъде свързано с икономическата програма (политика). Правителството би постигнало огромен

¹ По данни на НСИ, <http://www.nsi.bg/>.

успех, ако се старее не просто да опази страната от кризата с по-малко загуби, а да накара икономиката на България да заработи възможно по-близо до ефективната линия.

В условията на криза е необходимо запазване на данъчноосигурителната тежест в относителен и абсолютен размер или нейното намаляване, без излагането на риск нормалното функциониране на бюджета и системите за задължително осигуряване. Към тази мярка може да се добави и замразяване на доходите през текущата година, като временна мярка по време на криза. След анализ и отчитане на националните особености е възможно временно премахване на плоския данък върху доходите. В условията на криза всички страни с развита пазарна икономика засилват прогресивността на данъчните си системи, за да преразпределят равномерно тежестта от свиването на производството и доходите.

Намаляването на приходите от данъци трябва да се компенсира с намаляване на разходи. По-добре свити държавни разходи, вместо вдигане на данъци. Оптимизирани на текущите разходи за издръжка на администрацията трябва да стане при гарантиране на нормалната работа на системата.

Коригирането на данъчните закони през настоящата година може да се окаже невъзможно поради възникналите редица спорове от юридическо, както и финансово-икономическо естество. Според решение на Конституционния съд от 1996 година данъци не могат да се променят по време на финансовата година и като се прави такава промяна това ще има отражение най-рано в следващата година.

Удържането на ръста на заплатите в публичния сектор ще доведе не само до ограничаване на разходите, но и ще спомогне за ограничаване на ръста на заплатите в цялата икономика и за увеличаване на конкурентоспособността. Големият проблем на България е, че

цените на произведените тук стоки са твърде високи, а това е така, защото е ниска производителността на труда. Замразяването на възнагражденията би могло да бъде решение, ако компанията стане конкурентноспособна и успее да предложи по-добра цена.

В икономическата програма трябва да залегнат следените мерки:

Мерки в подкрепа на изпълнението на бюджета по време на икономическа криза с цел набиране на допълнителни приходи са: заем от Международния валутен фонд (МВФ), за да спре нарастването на дефицита и за погасят на част от външния си дълг; емитиране на допълнителен вътрешен и външен дълг на държавата, ускорена продажба на емисиите по протокола от Киото; приватизация на миноритарните дялове на държавата чрез фондовата борса; привличането на европейски средства по големите инфраструктурни проекти; бързи концесии през борсите, като се изградят публични регистри за отдаденото под наем държавно и общинско имущество; ускоряване действащите и да бъдат започнати нови схеми по оперативните програми; прехвърляне на държавните услуги към частни фирми-изпълнители и т.н..

Мерките за подобряване на бизнес климата пък може да се обвържат със съкращаване на бюрокрацията, с решителна борба срещу големия дял на сивата икономика и корупцията, ликвидиране на каналите за контрабанда и ДДС измамите. Към тази група мерки могат да се добавят още: възстановяване на ДДС и акцизи в законния срок; изготвянето на график за плащането в пълен размер до средата на година на дължимите по изпълнени обществени поръчки суми; фирмите да бъдат задължени след разплащането от страна на държавата и общините да платят забавените заплати и осигуровки на своите служители; да се даде възможност за плащането на всички данъчно-осигурителни задължения с

едно платежно нареждане; разширяване на функциите на Българската банка за развитие(ББР) в частта „предекспортно кредитиране”, въвеждане плащането на такса „смет” на фирмите на база количеството генерирани отпадъци; опростяване на процедурите за производство по несъстоятелност и др.

Най-наложителна мярка в социалната сфера е провеждането на здравна реформа за подобряване ефективността и качеството в системата на здравеопазването, както и изграждането на информационни системи към Министерството на здравеопазването и Националната здравноосигурителна каса за по-добро управление на паричните потоци.

Към мерките в социалната сфера трябва да се добавят също: засилването на контрола при отпускане на инвалидните пенсии; ограничаването на системите за ранно пенсиониране чрез подобряване на условията на труд на работещите в първа и втора категория, за да имат работещите там желание да останат по-дълго заети; подкрепяне дохода на домакинства от страна на държавата с двама безработни за обслужването на ипотечните им кредити за единствено жилище; повишаване на минималният доход за определянето на диференцирания минимален доход за кандидатстване за социално подпомагане; замразяване на цените на държавно регулираните стоки и услуги от обществен интерес до края на 2010 г.; ограничаване на достъпа до пазара на труда в България на работници от страни извън ЕС, с изключение на висококвалифицирани кадри; въвеждане на „икономическа ваканция” в случаите, когато работодателите са затруднени и са изразходвали всички други мерки, за да задържат персонала си. Така работодателите ще могат да пускат работниците еднократно в неплатен отпуск за не повече от три месеца; разширяване на данъчната отстъпка за доброволно осигуряване и т.н.

Третият елемент трябва да е свързан с ангажиментите ни към ЕС. България трябва да изпълнява не само основните макроикономически критерии на ЕС, а и възнагражденията да се изравнят с европейските на база производителност на труда.

Преобладаващите очаквания в страната за връщане към предишния модел на растеж - ниско данъчно облагане, решаваща роля на чуждестранните инвестиции и все по-ниска роля на държавата в преразпределението на БВП, са обратни на глобалните тенденции. В света се формира нов модел с нарастване на стратегическите държавно-регулативни функции.

Радикално променената икономическа ситуация изисква и нов подход към разходната част на бюджета, като фискалните разходи се насочат към стимулиране на вътрешното търсене и подпомагане структурното адаптиране на икономиката чрез:

- развитие и модернизация на инфраструктурата;
- енергоспестяване и повишаване на енергийната сигурност;
- развитие на информационни технологии;
- образование, квалификация, изследвания;
- подпомагане на малките и средните предприятия;
- подпомагане на втория и третия стълб на пенсионната система чрез създаване на държавен гаранционен фонд;
- програма за финансова подкрепа на граждани, затруднени с погасяването на ипотечните (жилищни) кредити.

Повечето мерки вече предприетите и възможните такива ще започнат да дават реален резултат вероятно след средата на текущата или през следващата година.

Прогнозата за подобряване на макроикономическите показатели след средата на 2010 г. от гледна точка на конкретната фирма би могло да е

безполезно, тъй като фирмата ще е фалирала дотогава. Икономическата ситуация на микро и макро ниво в страната е истинско изпитание за всяка една фирма у нас, през което вероятно не всички ще успеят да преминат. На проблема с междуфирмената задължнялост възможните решения са:

- плащане на дълга на части, като ключов момент е договаряне на датите за плащане и сумите, както и какви ще са последствията при неспазване на дата или сума, независимо от причината;
- размяна на дълг за стоки/услуги или т. нар. бартер, който да се приспадне от дължимата сума;
- създаване на клирингова система за прихващане на задължения с посредничеството на бюджета.

Ако няма промяна при управлението на продажбите, резултатът ще е абсолютно същия както и при предходните продажби, а именно несъбираеми вземания.

Мотивацията е сбор от много неща и живеейки в несигурни времена е важно за хората да знаят какво се изисква от тях и как могат да запазят работното си място, ако са достатъчно продуктивни. С цел повишаване на инициативността и мотивацията на персонала си, фирмите трябва обвържат заплащането на служителите с качеството на работа, като трябва много ясно да се формулират задълженията и отговорностите на всеки един служител и те да са съизмерими с конкретна продуктова единица.

Друга хубава практика за повишаване мотивацията и сплотеността на колектива е тиймбилдингът, стига да се поставят конкретни цели пред екипа и да се проследи дали те са постигнати. При него служителите се събират заедно и им се поставят общи задачи за преодоляване. Безцелният тиймбилдинг е излишен разход за фирмите особено по време на криза. През 2009 г. има значителен спад във финансирането на подобни дейности.

Добрите практики на примера на Русия

Според икономически анализатори рецесията в руската икономика приключи, но това не означава, че кризата в Русия е отминала. Русия реагира на финансовата криза както подобава на силна държава - използва всички налични инструменти и действа решително и активно. Бюджетният дефицит се финансира с натрупаните по-рано резерви. В миналото шоковите удари отвън тласкаха страната силно назад, но сега Русия се оказва много по-добре подготвена от преди. Русия продължи да води отговорна финансово-икономическа политика, за да не ѝ се налага да търси помощта на международните организации, което означава загуба на икономически и политически суверенитет.

Правителството не следва политика на пълно орязване на разходите. През 2009 г. бюджетните разходи се увеличиха до 27,3% в сравнение с 2008 г., поради което приходите намаляха с 20,9%.

Русия е единствената страна в света, която в условията на криза предприе мащабна пенсионна реформа и повиши значително пенсиите. През 2009 г. те реално нараснаха с 10,7%, като до края на 2010 г. руското правителство си е поставило грандиозната задача да увеличи средният годишен размер на пенсиите с още най-малко 45%. В резултат на тази реформа доходите на възрастните хора вече са над социалния минимум.

Тази икономическа политика влияе и на демографска програма на Русия, според която до 2015 г. средната продължителност на живота в Русия трябва да достигне 71 години, сравнено със сегашните 67,88 години. През 2009 г. раждаемостта в Русия се увеличи с 50% повече спрямо предишната година и смъртността намаля с 3%.

Главна задача за идните две години пред икономиката на Русия е отново да се върне на пътя на устойчивия растеж и

да постигне качествено развитие на отраслите, насочени към човека. За постигането на тази задача и е необходима макроикономическа стабилност, повишаване на ефективността на бюджетните разходи, формирането на нов промишлен потенциал и оказване на подкрепа на иновациите.

Опит за един възможен сценарий за изход от кризата

Първа група мерки:

- Да се съкрати публичната администрация с 20%.

- Държавата незабавно да преведе парите на общините.

- Да се нормализира връщането на ДДС и плащането от Еврофондовете.

- Плащане по необезпечени с бюджетни средства, договори от 2009 г., с държавни облигации в три групи с падеж след 2, 3 или 4 години според „редукцията на цените“ по договорите на база пълна финансова и техническа ревизия.

Втора група мерки:

- Стартиране на проекти, чрез публично-частно партньорство, при участие на държавата с налично имущество, но с изричното условие, за пълен финансов и технически контрол.

- Да се създаде „Водна компания“, чрез която да се възстанови с еврофондове хидромелиоративната и ВиК инфраструктура.

- Да се създадат в общините нискотехнологични общинско-държавни фирми „Общинска инфраструктура“, финансирани с парите, които сега се раздават като „социални помощи“ на трудоспособни граждани и с „инфраструктурни“ пари от ЕС.

Трета група мерки:

- Чрез ББР, да се проведе мощно нисколихвено кредитиране (3-5%), на всички износно ориентирани фирми.

- Да се дадат държавни гаранции за вносни сделки.

- Подържане на бюджетен дефицит от 2,5%.

- Да се повишат минималните задължителни резерви на търговските банки да от 1 септември от 10% на 12%.

- Да се въведе банков контрол в реален мащаб от време.

Четвърта група мерки:

- Външно финансиране на големи инфраструктури проекти с опции за осигуряване на заетост за български работници и фирми от рода на Автомагистрала „Тракия“ и др. подобни.

- Продажба на допълнителните права по Протокола от Киото.

- За общините да може се ползва мостово финансиране от фискалния резерв.

- Повишаване на продажната цена на тока от АЕЦ - Козлодуй от 1.168 на 3 стотинки.

- Да се приватизират миноритарните дялове на държавата чрез фондовата борса, при повишаване на цената им.

- Финансова дисциплина и контрол за ограничаване на „сивата“ икономика - т.е. длъжниците да погасяват социалните и данъчните си задължения, с дължимите санкции за просрочие и глоби. Да няма давност за неплатени данъци и нарушения на приватизационни договори.

Пета група мерки - Политическа воля!!!

Заклучение

Безспорно е, че с действията си досега правителството задълбочи кризата, сви потреблението и подкопа приходната част на бюджета. Сега се опитва да съкращава разходи чрез съкращаване на публичната администрация, което ще му позволи данъчноосигурителната тежест да не се вдига до края на годината. Успоредно с това се забелязват и действия за борбата с корупцията и повишаване на събираемостта на публичните задължения. Друга спешна задача за решаване пред правителството е спирането на изтичане на средства от публичния сектор в сферата на здравеопазването като мними пациенти-

мъртви души, образованието като псевдонаука и т.н.

Цел номер едно на управлението си остава спирането на рецесията, т.е. спиране на съкращаването на brutния продукт.

Мерките на правителството трябва да са насочени в подкрепа на бизнеса, домакинствата, заетостта, намаляване на нивото на бедност¹ и фискалната позиция. Антикризисните мерки са добри, ако са устойчиви, дългосрочни и балансиращи за развитието на страната. Те трябва да са много по-широки от решаването на проблема с „дупката“ в бюджета. Някои от тях ще се реализират много бързо и ще имат пряк ефект върху бюджета, други ще са по-бавни и с косвен характер.

Някои от мерките, представляват опасност при която бизнесът може да премине в сивия сектор, други нямат никакъв фискален ефект като да се пускат служителите в „икономическа ваканция“, а някои от тях са прокризисни, каквато е идеята за вдигане на ДДС-то и увеличаване на задължителните осигуровки.

Понякога дори и намаляването на заплатите е решение. Ако изборът е или да затворим и всички да останат на улицата, или всички да работят срещу по-ниски заплати, смятам, че вторият вариант е по-добър.

На въпроса кои мерки са добри трябва да се отговори, че успешните стабилизационни програми са тези, които разчитат повече на реформи и съкращаване на разходите, отколкото на натоварване още повече на публичния сектор. Няма вариант, в който никой да

не страда. Трябва да има повече реформи в публичния сектор, а не единствено да се разчита на увеличение на данъците. Всеки един опит да се вдигат приходите е отказ да се режат разходи и отказ от реформи.

Устойчивото възстановяване включва много повече от отчитане на растеж на БВП и на практика започва, когато фирмите и банките изчистят балансите си и икономиката започне отново да създава нови работни места.

Особено опасно и грешно е посягането върху Кодекса на труда, за да се решават временни, конюнктурни проблеми.

Данните от анализа показват, че излизане от кризата и реално възстановяване на икономиката на България ще има едва в края на 2011 г. Тогава икономиката на страната може да се върне до нива на растеж, близки до потенциала. Процесът на икономически растеж се очаква да бъде по-бавен в сравнение с периода преди кризата. Като се има предвид слабото възстановяване на икономическите дейности, безработицата ще продължи да расте, като най-засегнати ще бъдат хората с ниска квалификация.

Възстановяването на националната икономика зависи от два основни фактора. Първият е степента на стабилизация на търговските партньори на България, вторият е апетитът за риск към новоразвиващите се европейски пазари.

Важен фактор е интензитета на прилагането на реформите в държавата и напредъка в усвояването на средствата от Европейския съюз.

Страни като България, които не увеличават данъчното си бреме и спазват фискалната дисциплина са в благоприятна ситуация като излязат от кризата и да имат висок икономически растеж.

Голяма част от мерките трябва да влязат в стратегия или закон за подкрепа и устойчив растеж на българската икономика.

---

¹ България е на трето място по бедност в Европейския съюз. Това показва изследване на Евростат, според който бедността остава сред най-сериозните проблеми в Европейския съюз. Доходите на 21% от населението у нас са под екзистенциалния минимум, показва изследване, озаглавено „Борба с бедността и социалното изключване“, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EP-09-001/EN/KS-EP-09-001-EN.PDF.

Ако България спре да се лута и реши че трябва изгради приоритети в националната икономика като: ниска данъчноосигурителна тежест; инвестиции в образование; инвестиции в иновативни технологии - информационни

системи, фармация, биологично земеделие и др. има голяма вероятност не само да излезе от кризата, а и да отбележи значителен икономически растеж, както Ирландия преди няколко години.

Литература

1. Закон за бюджета за Държавното обществено осигуряване, актуализиран към 01.01.2010 г.
2. Закон за здравно осигуряване, актуализиран към 01.01.2010 г.
3. Кодекс за социално осигуряване, актуализиран към 01.01.2010 г.
4. Сайт на Агенцията на заетостта, <http://www.az.government.bg/>.
5. Сайт на БНБ, <http://www.bnb.bg/>.
6. Сайт на Българска стопанска камара, <http://www.bia-bg.com/>.
7. Сайт на Дойче веле (Deutsche Welle), <http://www.dw-world.de/>.
8. Сайт на Евростат, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>.
9. Сайт на Международния валутен фонд, <http://www.imf.org/external/country/bgr>.
10. Сайт на Министерството на икономика, енергетиката и туризма, <http://www.mi.government.bg/>.
11. Сайт на Министерството на финансите, <http://www.minfin.bg/>.
12. Сайт на Националния статистически институт, <http://www.nsi.bg/>.
13. Сайт на Ройтерс (Reuters), <http://reuters.com/>.
14. Сайт на Световната банка, <http://www.worldbank.bg/>